

УДК 94:392.1/5(=161.2=163.2)(477.6/7)“1920/1940”

І. П. Дерман

**ВЕСІЛЬНА ТА РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТА
БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В 20-Х –
НА ПОЧАТКУ 40-Х РР. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ УСНОЇ ІСТОРІЇ)**

Автор статті викладає особливості весільної та родильної обрядовості українського та болгарського населення Південної України в 20 – на початку 40-х рр. ХХ століття. Автор намагається показати спільні та відмінні риси в обрядах обох народів. В статті досліджено та проаналізовано зміни, яких зазнали традиції в часи встановлення радянської влади.

Ключові слова: Південна Україна, весілля, сватання, родильна обрядовість.

Південна Україна – регіон багатонаціональний, в якому проживають українці, росіяни, болгары, греки тощо. Тривалі культурні зв'язки болгар та українців з іншими народами спричинили численні взаємні запозичення, сприяли виникненню спільних рис в традиціях і обрядах. Проте не забували традицій своїх пращурів.

Для дослідження були обрані села Єлисеївка та Гюнівка Приморського району Запорізької області. Єлисеївка була заснована українцями, Гюнівка – болгарами, які і нині переважають серед місцевого населення.

В традиційній культурі українців та болгар весілля є одним з найконсервативніших обрядів, це дає змогу використовувати його як джерело для вивчення різноманітних сфер життя, простежити складний і тривалий шлях трансформації культури.

Народження дитини завжди було важливою подією в житті кожної родини. Родильна обрядовість має давнє коріння в усіх слов'янських народів. Вона поєднують в собі цілий комплекс звичаїв, традицій, обрядів.

Весільна та родильна обрядовість зазнавала змін під впливом різних чинників, але основний обряд все ж таки залишався незмінним.

Дослідження обрядовості народів України почалося наприкінці ХІХ століття, виданням праці російських дослідників І. Снегірьова та О. Терещенка, яка присвячена обрядам та звичаям росіян, українців та білорусів. Першим відомим дослідником болгарського населення України був М. Державін [1, с.34]. Його праця стала, фактично, першим узагальнюючим етнологічним дослідженням болгар України. На сьогоднішній день дослідженням життя болгарського населення на території України займається чимало вчених, серед них В. Диханов, В. Мільчев, С. Пачев, Ю. Іріюглу та інші [1; 2]. Українську обрядовість, традиції та звичаї досліджують Н. Петрова, М. Маєрчик та інші [3].

Весільні святкування в українців та болгар починаються зі сватання та оглядин. Засиляли сватів, домовлялись з батьками, питали згоду нареченої. Болгари називають цей звичай «гудьож». Наречений разом зі своїми батьками приходять в дім нареченої, найчастіше з пляшкою вина. Гостей відразу запрошують до столу, пригощають і домовляються про те, коли буде весілля, звісно, якщо наречена згодна [4, арк.4]. Респонденти-болгари відмічають, що навіть в 20-40-х роках в їхньому селі були випадки, коли батьки одружували дітей, навіть без їхньої згоди. Звісно, такий звичай зберігався не лише серед болгар, але й серед українців. Але так було прийнято не в усіх сім'ях. Люди стверджують, що на початок 30-х років примусових шлюбів майже не було. Виняток становили шлюби більш заможних селян, але лише до колективізації. В основному дивилися на те, щоб сім'я була порядна, працююча і наречений не був п'яницею.

Що стосується українського сватання, то воно в дещо відрізняється від болгарських традицій. Приходячи в дім дівчини, старости приносили з собою хліб на рушникові. Домовившись з батьками, й отримавши згоду нареченої, старости обмінювалися хлібом з господарями, а дівчина перев'язувала їх рушниками. А якщо дівчина відмовляла старостам, то підносила, замість хліба, гарбуза. Взагалі під час сватання дівчина мала вести себе скромно, зазвичай вона перебувала в іншій кімнаті і батьки гукали її лише для того, щоб вона сказала останнє слово [5, арк.8]. Матеріальна сторона весілля під час сватання не обговорювалася.

Якщо відповідь дівчини була позитивною, починали готуватися до весілля. Українці пекли коровай, шишки, дивні. Запрошували на весілля обов'язково молоді. Ходили по дворам, звертаючись до господарів: «Батько і мати просили, щоб ви приходили до нас на весілля». Саме весілля могло тривати два-три дні. Весілля починалося з плати ворітні й викупу нареченої. Коли наречені виходили з двору молоді, то батьки обсіпали їх зерном, цукерками, горіхами та благословляли їх. А батьки нареченого зустрічали молодих хлібом-сіллю [6, арк.8].

Весільний стіл накривався переважно з українських національних страв. Варили кисіль, готували м'ясо, пекли коржики. Почесне місце на весільному столі займали коровай та гільце, прикрашене різнокольоровими стрічками з паперу та квітами [5, арк.9].

В суботу та неділю святкували власне весілля, а в понеділок привозили наречену до батьків снідати. Молода, за звичаєм, мала працювати на показ – накривати на стіл, мити посуд, підмітати подвір'я тощо. Не обходилося на весіллі й без забав. Найпрудкіші з гостей могли вкрасти у нареченою взуття, або навіть і саму наречену та вимагати викупу у нареченого та боярина [6, арк.8]. На другий-третій день батьків

наречених переодягали та катали на бричці, возили купатися до річки. Дехто з запрошених перевдягався в циган. Цей день люди називають «курі» або «курятина». Ця назва пішла від традиції варити в цей день в казанах куряче м'ясо. «Цигани» могли зайти в двір будь-якого запрошеного та зловити курку [7, арк.7].

Згідно традиції молоді на весіллі обдаровували батьків та найближчих родичів. Дарували переважно одяг: сукню, сорочку чи відріз тканини.

Одяг наречених на той час був скромним: у нареченого – костюм, іноді навіть, несвятковий, у нареченої – біла сукня, якщо родина була більш заможною, якщо ні, то спідниця, кофточка й саморобна фата з марлі або віночок з воскових квітів чи шовкових ниток. Бували й такі випадки, коли в одному й тому ж вбранні заміж виходило кілька наречених.

Згідно з болгарським звичаєм за кілька днів до весілля дівчина влаштовувала вечір «прощання» з молодістю – «вінці». В п'ятницю ввечері наречена збирала вдома своїх подруг і вони робили вінки з кольорового паперу для всіх запрошених, дівчата пригощалися стравами й залишалися на ніч. А в суботу вранці разом з нареченою йшли до колодязя за водою. Наречена набирала воду, а подруги її супроводжували. На свадьбу також запрошувала молодь. Скільки в селі було вулиць – стільки пар і йшло запрошувати гостей. Це також відбувалося в суботу [4, арк.4]. Ввечері до дівчини приходив наречений і приносив їй весільний наряд – він купляв фату, сукню. Крім того, болгарських наречених накривали червоним покривалом, називалося воно «було». Це робилося для того, щоб наречена не бачила якою дорогою її ведуть в дім майбутнього чоловіка й не повернулася до своїх батьків. Таким було болгарське повір'я. Саме тому, що молода йшла накрита «було» – тому її по-болгарському називали «булка» [8, арк.4].

Болгарським весіллям зазвичай заправляли хрещені батьки наречених. Крім того, на весіллі був ще «петельджия», який виконував роль шута. Все весілля він мав танцювати, веселити гостей. В руках у нього був півень. Звідси і назва «петельджия». На болгарській мові «пител» – це півень. «Петельджия» також мав йти в першому ряді процесії, яка вела наречену в дім молодого й веселити гостей. До речі, на болгарському весіллі придане нареченої виставлялось в окремій кімнаті. Кожен бажуючий міг подивитися й вирішити – багата наречена чи бідна [9, арк.5].

Буцанова Надія Василівна, 1929 року народження, мешканка с. Гюнівка Приморського району Запорізької області зазначає, що після обряду вінчання, а з 1917 року після розпису в сільській раді, коли молоді поверталися до хати нареченого, їх зустрічали батьки, обсіпали зерном, дрібними монетами і благословляли. Крім того, респонденти зазначають, що до революції були випадки, що весілля гуляли цілу неділю, а от в 20-40-х роках такого вже не було, святкування тривало лише два дні – неділя й понеділок [3, арк.3].

Коли батьки проводжали доньку в чужу родину за звичаєм вони мали плакати. А коли наречену приводили до свекрухи, їй кланялися, дарили подарунки і говорили, що приймають в свою сім'ю. Запрошені свої подарунки також дарували тут. Подарунки були різними. Могли дарувати коней, ягнят, посуд, а просто бажати щось на словах, все залежало від матеріальних статків. Більш багаті подарунки були до колективізації. Збирали подарунки на весіллі «балабек» и «балабечка» [8, арк.3]. А також в понеділок вранці вони мали перевіряти молоду. Цей обряд мав назву «Солодка ракія». Якщо молода була незайманою, то в понеділок вранці гостям підносили солодку горілку, якщо ж – ні, то горілка була несолодкою. Для дівчини було великою ганьбою виходити заміж не незайманою [8, арк.3].

Весільне меню складалося, в основному, зі страв національної болгарської кухні. Мало бути багато м'яса – баранини, вважалося, що якщо буде м'ясо, то буде і все інше. Готували «каварму», «курбан», локшину, картоплю, тушковану капусту тощо. Горілку на стіл не ставили, біля столу проходив чоловік з підносом і наливав її в чарки гостей [3, арк.3].

В понеділок вранці приходили гості зі сторони нареченою, «годувати наречену сніданком», приносили з собою міліну, жарену курку. За стіл спочатку сідали молоді, куми та свати. Потім вже за стіл сідали гості нареченого. Вранці невістці також давали різноманітні жартівливі завдання, наприклад, підмести в кімнаті. Але тільки вона підмете, все сміття знову розкидали по кімнаті й жартували: «Ось, бачите, яка погана невістка, навіть не вміє підмітати!» І дівчина починала роботу заново. Таким було випробування характеру молодої. Якщо дівчина за допомогою хитрості не змогла відразу винести сміття, то могла підмітати кімнату ледве не цілий день [9, арк.6].

А наступної суботи молоді відправлялися ночувати до матері нареченої. Тут також накривали стіл, але збиралися самі найближчі родичі. Цілий тиждень, який наречена жила в домі свекрухи, вона не мала права мити голову та купатися й могла це зробити лише прийшовши в гості до матері [3, арк.5].

Важливе місце в традиційній обрядовості українців та болгар мали звичаї та обряди пов'язані з народженням дитини. В 20 – на початку 40-х років більшість сільських мешканок народжували дітей вдома з допомогою бабки-повитухи. Причиною цього була відсутність в селах медичних закладів та кваліфікованих лікарів.

Як згадує Білаш Ніна Микитівна, 1931 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області: «...були бабки-повитухи, тоді дитина народжувалась, больниць не було, дома родили, дома родили...» [6, арк.7].

Після народження бабка читала молитву та купала немовля в відварі із трав. Бабка-повитуха не лише приймала пологи, а й могла передбачити майбутню долю дитини. Вона виходила з будинку, підходила до вікна й бачила майбутнє щойно народженої дитини. Говорила, буде дитина щасливою чи ні. Якщо дитині випадала рання смерть чи якесь нещастя повитуха попереджувала про це батьків, але люди говорять, що доля все одно знаходила дитину [7, арк.6].

До двох місяців не можна було показувати дитину чужим людям. Якщо навіть в цей час приходили гості, то вони не повинні були дивитися на дитину. Протягом шести тижнів мати не повинна була нікуди ходити, а тим паче набирати воду з чужого колодязя. Приходити до породіллі в гості з пустими руками також не можна. В подарунок часто несли крижму, хустку або, навіть, цукерки. Крім того, вагітній жінці заборонялося ходити на кладовище, позичати щось тощо.

Хрестили дітей потайки, іноді навіть запрошували священика додому або хрестили у нього дома. В куми брали людей близьких – сусідів або родичів. Брати кумів з однієї сім'ї не дозволялося. Як приходили до церкви, кум обов'язково платив за хрестик та за сам обряд, а хрещена мати мала заздалегідь купити крижму, в яку замотували дитину після купання в купелі. Хрестини пишно ніхто не справляв, збиралися в тісному сімейному колі – батьки, куми [5, арк.8].

Безугла Марія Василівна, 1931 року народження, мешканки с. Гюнівка Приморського району Запорізької області згадує, що, коли починалися пологи, до породіллі кликали бабку. Це могла бути не обов'язково літня жінка, але й молода. На третій день після народження дитини пекли коржі із прісного тіста – «топла турта» та скликали в гості всіх сусідів. Кожен із запрошених мав принести подарунок для матері. Вважалося, що після народження дитини мати не має права нікуди ходити. Вважається, що там, де вона ступить до 40 днів не ростиме навіть трава. Коли дитина починала ходити, пекли калачі, мазали їх медом та роздавали сусідам, щоб вона добра ходила [8, арк.4].

Крім того, у болгар було також свято баби – 21 січня, який так і називався «Бабин день». В цей день всі породіллі йдуть до жінки, яка приймає пологи і обов'язково несуть їй подарунки. Це міг бути відріз тканини на сукню, шматок мила тощо. Обов'язково готували страви, а потім влаштовувалося гуляння та катання на тачанці [10, арк.3]. Люди називали це свято – святом акушера, який зберігався в селі до 1939 року, до появи в селі освіченого медпрацівника.

Наступним обрядом було хрещення. Зазвичай болгарські сім'ї брали хрещених батьків з однієї родини. Хрещеним батькам мали завжди допомагати дитині, вони вважалися близькими родичами. А під час весілля хрещеним батькам відводилася найпочесніша місія – керувати всіма весільними обрядами [3, арк.3].

Отже, проаналізувавши інтерв'ю респондентів, можна зробити висновок, що традиційна весільна та родильна обрядовість українського та болгарського населення Південної України в 20-40-х роках ХХ століття не зазнала суттєвих змін порівняно з попередніми роками. Виняток становила заміна обряду вінчання на громадянську реєстрацію шлюбу. Саме ж святкування весілля зберегло основні свої обряди.

Відсутність кваліфікованих медпрацівників в селах або недовіра їм населення сприяло популярності серед селян послуг повитух. Після встановлення радянської влади обряд хрещення іноді відбувався таємно. Іноді діти довгий час залишалися нехрещеними.

Джерела та література

1. Диханов В.Я. Основные праздники календарного обрядового комплекса болгар и гагаузов Украины. 2. Гергьовден (Идерлес) и Димитровден (Касым): Обрядность // Записки історичного факультету. – Вип.7. – Одеса, 1998.
2. Пачев С.І. Возникновение болгарских сел в Северном Приазовье (1861-1863). – Мелитополь, 2007.
3. Петрова Н.О., Кушнір В.Г. Весільна обрядовість українців південно-західної України: порівняльний аналіз // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність. Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 2002.
4. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Буцанова Надія Василівна. (20.01).
5. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Лисенко Раїса Іллінішна. (3.01).
6. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2007 р.). Білаш Ніна Микитівна. (28.12).
7. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Мирошниченко Галина Федорівна. (5.01).
8. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Безугла Марія Василівна. (12.01).
9. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Новакова Надія Миколаївна. (19.01).
10. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Буцанов Іван Степанович. (20.01).

Дерман І. П. Свадебная и родильная обрядность украинского и болгарского населения Южной Украины в 20 – в начале 40-х гг. ХХ ст. (на материалах устной истории)

Автор статті излагає особливості весільної та родильної обрядності українського та болгарського населення Южної України в 20 – в началі 40-х гг. ХХ століття. Автор намагається показати загальні та відмінні риси в обрядах обох народів. В статті досліджено і проаналізовані зміни, які відбулися в традиції во времена встановлення радянської влади.

Ключевые слова: Южная Украина, свадьба, сватовство, родильная обрядность.

Derman I. P. Wedding and maternity ceremonialism of the Ukrainian and Bulgarian population of Southern Ukraine in 20 – at the beginning of 40th XX century (on the materials of oral history)

The author of the article states peculiarities of wedding and maternity ceremonialism of the Ukrainian and Bulgarian population of Southern Ukraine in 20 – at the beginning of 40th XX century. The author tries to show the common and different traits in the ceremonies of both peoples. The changes of traditions at the time of the establishment of the Soviet authority are investigated in the article.

Key words: Southern Ukraine, wedding, courtship, maternity ceremonialism.